

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: 3661575@stud.nau.edu.ua

Мета: полягає в комплексному дослідженні теоретичних та практичних аспектів застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів в Україні. **Методи дослідження:** логіко-юридичний, формально-юридичний, пізнавально-аналітичний, порівняльно-правового аналізу, дедукції та інші. **Результати:** запропоновано співвідношення традиційних способів вирішення кримінально-правових конфліктів з альтернативними способами вирішення кримінально-правових конфліктів. Проаналізовано сутність кримінально-правового конфлікту та застосування чинного законодавства у даному аспекті. **Обговорення:** розглянуто сучасні концепції терміну «кримінально-правовий конфлікт». Проаналізовано можливості застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів відповідно до чинного законодавства.

Ключові слова: конфлікт; кримінально-правова відповідальність; медіація; інститут угоди; сучасне кримінальне право.

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасному суспільстві існує необхідність у розгляді та застосуванні альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів, що зумовлене сучасним запитом суспільства на застосування адаптивних та гнучких методів вирішення конфліктів, які враховують інтереси всіх сторін та сприяють відновленню справедливості. Традиційні методи призводять до завантаження судової системи, тривалих процесів та не завжди задовольняють потреби всіх сторін.

Дослідження альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів є актуальним завданням, спрямованим на забезпечення ефективності правосуддя та задоволення запиту суспільства на справедливість.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Застосування альтернативних методів вирішення кримінально-правових конфліктів є доволі новою та мало дослідженою у юридичній науці темою. Попри це, поступово вона набуває

все більшого визнання та підтримки як у загальнотеоретичних дослідженнях, так і в спеціалізованих галузевих дисциплінах. Зокрема, цю тему досліджували Нільс Крісті, Т.С. Барабанова, А.І. Бородавка, Н.Ю. Волосова, Р.А. Сабітова, І.В. Красницький, Л.М. Карнозов, С.В. Землюков, Х. Зер, Ж.В. Мандриченко, В.О. Меркулова, В.О. Спектор, Г.О. Усатий, Г.М. Штаркс та ін.

Мета: полягає в комплексному дослідженні теоретичних та практичних аспектів застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційні способи вирішення кримінально-правових конфліктів базуються на досудовому слідстві та покаранні визнаних судом винних. Чинна система має свої обмеження та недоліки. Так, зосередження кримінальної юстиції на покаранні злочинця призводить до того, що потерпіла особа досить часто фактично опиняється

поза межами вирішення кримінально-правового конфлікту, втрачаючи право на участь у власній справі.

Каральне спрямування кримінального процесу прямо пов'язане із трактуванням кримінального правопорушення як порушення законів держави, а не спричинення шкоди конкретним індивідам та їхнім відносинам. Своєю чергою потерпілі взагалі зазнають подвійного фізичного, морального та матеріального навантаження: по-перше, безпосередньо від кримінального правопорушення та, по-друге, від встановленого способу побудови правосуддя, який не дає змоги комплексно розв'язувати їхні проблеми, вчасно та правильно реагувати на їхні переживання [1, с. 211].

Важливо що, альтернативні методи вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні, зокрема, медіація, яка включає переговори сторін у кримінально-правовому конфлікті для досягнення взаємоприйняттого рішення, набувають все більшого поширення. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI (далі – КПК України) [2] істотно розширив сферу використання альтернативних методів вирішення кримінально-правових конфліктів, об'єднавши елементи, характерні для сімей континентального права (інститут звільнення від кримінальної відповідальності) та сімей загального права (інститут угоди). Це призвело до певної гуманізації кримінального провадження в Україні та забезпечило права його учасників [3, с. 310].

З цього приводу у вітчизняній науці вказувалось, що застосування кримінальної відповідальності і покарання як найбільш імовірний результат кримінального судочинства – це прямий, але не завжди ефективний спосіб вирішення конкретного кримінально-правового конфлікту та впливу на стан злочинності в цілому. У сукупності з недоліками пенітенціарної системи цей шлях забезпечує реалізацію каральної складової покарання, але не завжди дає змогу задовольнити матеріальні та психоемоційні потреби потерпілого, а також досягти мети превенції.

Нільс Крісті, характеризує кримінальне правопорушення як «конфлікт» тих, хто безпосередньо постраждав від нього. Він стверджує, що даний «конфлікт» між зацікавленими сторонами «вкрадений» з боку держави та фахівців, які представляють цих зацікавлених сторін у процесі здійснення правосуддя. Як наслідок, постраждали безправні, будучи позбавленими можливості не тільки висловити свої почуття, але і вирішити конфлікт самостійно [4, с. 5].

Щодо терміну «конфлікт» слід зазначити, що з філософської точки зору конфлікт розглядається як важко вирішуване протиріччя [5, с. 183].

З психологічної точки зору – як гострий спосіб розв'язання значущих протиріч, що супроводжуються негативними емоціями та почуттями, або як хвороба спілкування [6, с. 106].

С. Бобровик визначає, що «правовий конфлікт – це стан двостороннього зв'язку суб'єктів, який заснований на правовому протиріччі, що характеризується порушенням або перешкоджанням реалізації ними своїх інтересів і є причиною розвитку або кризи суспільних відносин [7, с. 29]. О. Сенік розкриває правовий конфлікт як «протиборство сторін, що спричиняє правові наслідки, у якому бодай один з елементів має правовий характер, і розв'язати яке можна за допомогою правових заходів» [8, с. 22].

Приєднуючись до думки С. Бобровика зазначимо, що правовий конфлікт – це стан суперечностей або розбіжностей у використанні, тлумаченні чи застосуванні правових норм, який виникає між різними суб'єктами права, групами чи органами влади. Такі конфлікти можуть виникнути внаслідок різних тлумачень законодавства, суперечливих рішень суду, чи конфліктів інтересів між сторонами.

Важливо розуміти, що правовий конфлікт не обов'язково передбачає порушення закону. Це, скоріше, виявлення розбіжностей в правових підходах. Такі конфлікти можуть виникати в будь-якій галузі права, включаючи цивільне, кримінальне, адміністративне, трудове тощо.

Підсумовуючи вищесказане слід зазначити, що правовий конфлікт є неузгодженістю чи суперечливістю в інтерпретації та застосуванні

правових норм і може виникнути через різні підходи до правопорядку та правових питань. Розв'язання таких конфліктів може вимагати альтернативних способів врегулювання, таких як переговори, медіація чи особливий судовий розгляд.

Отже, визначальною особливістю, що відмежовує юридичні конфлікти від соціальних є застосування закону як інструменту вирішення конфлікту.

В залежності від сфери дії закону можна класифікувати правові конфлікти за галузями права, в залежності від виду правовідносин, в яких виникають правові конфлікти. Так, поряд із цивільно-правовим, міжнародно-правовим, адміністративно-правовим, сімейним, трудовим тощо можна виділити кримінально-правовий конфлікт.

Кримінальне правопорушення, що приносить шкоду потерпілим, зазвичай породжує міжособистісні (або міжгрупові) конфлікти, що вирішуються через втручання правоохоронних органів в межах кримінального судочинства.

Вчинення кримінальних правопорушень, таких як крадіжка, хуліганство, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, умисне вбивство та інші, пов'язані з порушенням особистих (або групових) інтересів фактично і є реальними прикладами кримінально-правових конфліктів.

Форми вирішення кримінально правових конфліктів перебувають виключно під контролем держави оскільки подібні конфлікти стосуються охоронюваних державою інтересам та несуть певну, іноді значну, суспільну небезпеку.

При цьому держава в особі органів досудового розслідування та суду бере на себе зобов'язання щодо здійснення кримінального переслідування з метою вирішення кримінально-правового конфлікту відповідно до чинного законодавства. Закріплення засобів вирішення кримінально-правового конфлікту здійснюється у нормах кримінального права та кримінальних процесуальних нормах. Це пояснюється тим, що норми кримінального права є уособленням матеріального права та встановлюють зміст відносин щодо вирішення кримінально-правового конфлікту. Своєю чергою кримінальні процесу-

альні норми визначають процедуру застосування норм матеріального права та відповідний порядок діяльності компетентних державних органів. Тобто, як визначає В. Навроцький, кримінально-процесуальні норми виступають формою застосування матеріальних норм кримінального права і визначаються ними [9, с. 121].

Відповідно до ст. 2 КПК України впроваджений у Кодекс механізм вирішення кримінально-правового конфлікту має на меті захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

А.І. Бородавка вдало вказує, що на відміну від карального правосуддя, метою якого є покарання винуватого/ї або виправдання невинуватого/ї, метою відновного правосуддя є не покарання, а відновлення – зцілення потерпілої особи, примирення і усунення шкоди нанесеної потерпілій особі. У рамках відновного правосуддя задоволення особистих та суспільних інтересів відбувається повніше, ніж у рамках карального правосуддя. При цьому відновне правосуддя покликане не замінити офіційне правосуддя, а лише надати йому відновний характер [10, с. 74].

У цьому контексті важливо відзначити, що методи досягнення мети у вирішенні кримінально-правового конфлікту, відповідно до сучасних підходів до регулювання кримінально-правових відносин, розподіляються на каральні та відновні. Традиційний каральний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту відображений у розділі Х «Покарання та його види» та розділі XI «Призначення покарання» загальної частини Кримінального кодексу України [11].

Відновне правосуддя – це підхід до реагування на злочин, який фокусується на відновленні шкоди, заподіяної злочинцем, і на сприянні реінтеграції правопорушника в суспільство.

Відновне правосуддя розглядає злочин як порушення стосунків між сторонами конфлікту, а не як порушення закону.

Відновне правосуддя може застосовуватися в різних сферах, таких як кримінальне право, сімейне право, цивільне право та право охорони навколишнього середовища.

Отже, цей підхід ставить під сумнів традиційну модель правосуддя, орієнтовану на покарання, та зосереджує увагу учасників процесу саме на відновленні статусу сторін до початку конфлікту, взаєморозумінні та справедливості в процесі вирішення конфліктів.

На початку ХХ століття переосмислення традиційних методів у вирішенні кримінально-правових конфліктів призвело до впровадження альтернативних способів розв'язання кримінально-правових конфліктів, що базуються на угодах і примиренні, що, своєю чергою, призвело до формування неформального (відновного, реституційного) правосуддя.

В Україні зазначені зміни зумовлюються появою інституту кримінального проступку. Поняття «кримінальний проступок» введено до Кримінального кодексу України після набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (№ 7279-д) з 01 січня 2020 року. Використання нових норм Кримінального кодексу України забезпечуються нормами, що у главі 30 Кримінального процесуального кодексу України «Спрощене провадження щодо кримінальних проступків». Також у Кримінальному кодексі України протягом 2011-2015 років у розділі «Звільнення від кримінальної відповідальності» з'явилися нові редакції ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям», ст. 46 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим», ст. 47 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки». Механізм реалізації цих матеріальних норм, які закріплюють альтернативні засоби вирішення кримінально-правового конфлікту, відбивається у параграфі 2 глави 24 КПК України «Звільнення особи від кри-

мінальної відповідальності», розділі VI КПК України «Особливі порядки кримінального провадження», що розкриває особливості реалізації кримінального провадження на підставі угод щодо примирення обвинуваченого з потерпілим та між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (глава 35 КПК України).

Висновки. У підсумку, аналіз наукових досліджень, присвячених природі кримінально-правового конфлікту та способам його подолання, дозволяє визначити механізми розв'язання цього конфлікту як системи взаємопов'язаних, офіційно узаконених методів і шляхів, які реалізуються та гарантуються державою для захисту прав та інтересів учасників шляхом досягнення конструктивного вирішення кримінально-правових конфліктів.

Підхід орієнтований на каральні та репресивні заходи у боротьбі з кримінальними правопорушеннями виявився недостатньо ефективним у зв'язку з тим, що він не направлений на відновлення порушених прав та несе в собі лише демонстрацію сили держави в формі застосування примусу до засудженого. Тому важливо впроваджувати механізми альтернативних процедур для вирішення кримінально-правових конфліктів, оскільки це сприятиме більш комплексному та гнучкому підходу до проблеми, враховуючи інтереси всіх сторін та сприяючи відновленню справедливості та запобіганню подальшим правопорушенням.

Сучасне кримінальне правове законодавство містить низку механізмів, направлених на розв'язання кримінально-правового конфлікту. Зокрема, каральні та альтернативні способи, спрямовані на вирішення кримінально-правового конфлікту та закріплені у відповідних нормах кримінального та кримінального процесуального права України. Значущість відновного правосуддя в сучасній Україні проявляється в реальній можливості ефективного вирішення кримінально-правових конфліктів, що підкреслює необхідність подальших наукових досліджень для оцінки перспектив його широкого впровадження та застосування.

Література

1. Umbreit M. *The Handbook of Victim Of Tender Mediation: An Essential Guide to Practice and Research*. San Francisco, 2000. 438 p.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 16.12.2023).

3. Денисюк П.Д. Медіація в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 64. С. 308-312. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/238742/237349>.

4. Suzuki M., Hayes IL Current Debates over Restorative Justice: Concept, Definition and Practice. *Prison Service Journal* 2016. Issue 228. P. 4-5. URL: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/PSJ%20228%20November%202016.pdf>.

5. Філософський енциклопедичний словник. За ред. Шинкарука В.І. Київ: «Абрис», 2002. 751 с.

6. Конфліктологія: навчальний посібник. Герасіна Л.М., Требін М.П., Воднік В.Д. та ін. Харків: Право, 2012. 128 с.

7. Бобровик С. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). 28-29 с.

8. Сенік О.М. Загальна теорія правового конфлікту: автореф. дис. канд. юрид. наук. Львів, 2013. 22 с.

9. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник за ред. Навроцького В.О. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

10. Бородавка А.І. Відновне правосуддя як один із видів безоплатної вторинної правової допомоги. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти: матеріали IV Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 23-24 жовт. 2019 року): у 2-х ч. Полтава: Россав, 2019. Ч. 1. 73-78 с.

11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2141-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.10.2023 р.).

References

1. Umbreit M. *The Handbook of Victim Of Tender Mediation: An Essential Guide to Practice and Research*. San Francisco, 2000. 438 p.

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 roku № 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, st. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (data zvernennia: 16.12.2023).

3. Denysiuk P.D. Mediatsiia v kryminalnomu provadzheni. *Naukovyi visnyk Uzhhoro-dskoho Natsionalnoho Universytetu*, 2021. Seriiia PRAVO. Vypusk 64. S. 308-312. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/238742/237349>.

4. Suzuki M., Hayes IL Current Debates over Restorative Justice: Concept, Definition and Practice. *Prison Service Journal* 2016. Issue 228. P. 4-5. URL: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/PSJ%20228%20November%202016.pdf>.

5. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. Za red. Shynkaruka V.I. Kyiv: «Abrys», 2002. 751 s.

6. Konfliktolohiia: navchalnyi posibnyk. Herasina L.M., Trebin M.P., Vodnik V.D. ta in. Kharkiv: Pravo, 2012. 128 s.

7. Bobrovik S. Pravovyi konflikt: poniattia, oznaky, pryroda ta riznovydy. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2011. № 1 (64). 28-29 s.

8. Senyk O.M. Zahalna teoriia pravovoho konfliktu: vatoref. dys. kand. yuryd. nauk. Lviv, 2013. 22 s.

9. Ukrainske kryminalne pravo. Zahalna chastyna: pidruchnyk za red. Navrotskoho V.O. Kyiv: Yurinkom Inter, 2013. 712 s.

10. Borodavka A.I. Vidnovne pravosuddia yak odyin iz vydiv bezoplatnoi vtorynnoi pravovoi dopomohy. Adaptatsiia pravovoi systemy Ukrainy do prava Yevropeiskoho Soiuzu: teoretychni ta praktychni aspekty: materialy IV Vseukrainskoi za mizhnarodnoiu uchastiu naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Poltava, 23-24 zhovt. 2019 roku): u 2-kh ch. Poltava: Rossava, 2019. Ch. 1. 73-78 s.

11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2141-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 29.10.2023 r.).

ALTERNATIVE WAYS TO RESOLVE CRIMINAL LEGAL CONFLICTS

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: 3661575@stud.nau.edu.ua

Purpose: the goal is to comprehensively investigate the theoretical and practical aspects of applying alternative methods to resolve criminal legal conflicts in Ukraine. **Research methods:** the research employs logical-legal, formal-legal, cognitive-analytical, comparative-legal analysis, deduction, and other methods. **Results:** the study proposes a correlation between traditional methods of resolving criminal legal conflicts and alternative methods. The essence of criminal legal conflicts and the application of existing legislation in this aspect are analyzed. **Discussion:** contemporary concepts of the term «criminal legal conflict» are examined. The possibilities of applying alternative methods to resolve criminal legal conflicts are analyzed in accordance with current legislation. In modern society, there is a need to consider and implement alternative methods for resolving criminal legal conflicts, driven by the contemporary societal demand for the application of adaptive and flexible conflict resolution methods that take into account the interests of all parties and contribute to the restoration of justice. Traditional methods lead to the burdening of the judicial system, prolonged processes, and do not always satisfy the needs of all parties.

Research into alternative methods for resolving criminal legal conflicts is a current task aimed at ensuring the efficiency of justice and meeting society's demand for fairness.

Traditional methods of resolving criminal legal conflicts are based on pre-trial investigation and the punishment of those found guilty by the court. The existing system has its limitations and drawbacks. For instance, the concentration of criminal justice on punishing the offender often results in the victim practically being left out of the resolution of the criminal legal conflict, losing the right to participate in their own case.

The punitive focus of the criminal process is directly linked to the interpretation of a criminal offense as a violation of the state's laws rather than causing harm to specific individuals and their relationships. In turn, victims endure a double physical, moral, and material burden: firstly, directly from the criminal offense, and secondly, from the established method of justice, which does not allow for a comprehensive resolution of their problems and timely and adequately addressing their concerns.

Key words: conflict; legal conflict; criminal legal conflict; alternative conflict resolution methods.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024